

A detailed oil painting of Marie Terezie, the Habsburg Empress of Austria. She is depicted from the chest up, wearing an elaborate white powdered wig adorned with a tiara and large pearl earrings. Her dress is dark with a lace-trimmed bodice and a large, draped collar. Her hands are clasped in her lap, wearing white gloves. The background is dark and indistinct.

Vladimír Liška

Marie Terezie

záhady a mystéria

Marie Terezie

záhady a mystéria

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.xyz.cz
www.albatrosmedia.cz

x·y·z

NAKLADATELSTVÍ

Vladimír Liška

Marie Terezie – e-kniha

Copyright © Albatros Media a. s., 2017

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA a.s.

Vladimír Liška

arie Terezie
záhady a mystéria

© Vladimír Liška, 2017
© NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2017

ISBN tištěné verze 978-80-7505-629-0
ISBN e-knihy 978-80-7505-672-6 (1. zveřejnění, 2017)

OBSAH

Prolog	7
Kapitola 1. Preludia mládí	17
Kapitola 2. Bojovnice o trůn	37
Kapitola 3. Mystéria baroka	61
Kapitola 4. Podivná kauza barona von Trencka	85
Kapitola 5. Složité svět vladařky	109

Kapitola 6.	
Osvícená panovnice – pravda, nebo mýtus?	125
Kapitola 7.	
Sedmiletá válka	143
Kapitola 8.	
Světla a stíny sňatkové politiky	153
Kapitola 9.	
Bůh, víra, zázraky a církev	161
Kapitola 10.	
Marie Terezie a české země	171
Kapitola 11.	
Do náruče smrti	189
Epilog	199
Přehled použitých pramenů a literatury	203

Prolog

Rakouská panovnice Marie Terezie (1717–1780) je z celé řady důvodů dodnes považována za jednu z nejvýznamnějších vladařských osobností 18. století. Přezdívalo se jí „Velká matka Rakouska“ a zděděnou habsburskou říši během své vlády dokázala vymanit z hospodářského a společenského úpadku a přeměnit ji v silný centralizovaný stát, jenž se stal jednou z rozhodujících velmocí na evropském kontinentě. Velkou matkou však skutečně byla – svému manželovi Františku I. Štěpánovi Lotrinskému (1708–1765) porodila celkem šestnáct dětí, jedenáct dcer a pět synů, dospělosti se ovšem dožilo jen deset z nich (šest dcer a čtyři synové). Je známo, že o své děti vždy příkladně pečovala a nikdy nepřestala sledovat jejich další životní osudy.

Cesta k dosažení proměny rakouské říše v moderní centralizovanou monarchii nebyla pro Marii Terezii jednoduchá, neboť její čtyřicetileté panování několikrát poznamenaly války s pruským králem Fridrichem II. Velikým (1712–1786), kterého považo-

vala za svého úhlavního nepřítele a z hloubi duše ho po většinu svého života nenáviděla, i když se s ním osobně nikdy nesetkala. Na této její antipatii ke všemu pruskému nic nezměnil ani vstřícnější postoj jejího syna Josefa II., který byl v roce 1764 korunován římskoněmeckým králem, a od roku 1765 se stal spoluvladařem a později usiloval o zlepšení vztahů Rakouska k Prusku.

Marie Terezie se narodila (13. 5. 1717) do velice pohnutého období našich dějin, jež bylo v Čechách ve znamení poslední vlny rekatolizace pod vedením katolického řádu Tovaryšstva Ježíšova (jezuitů). Mezi jezuitskými misionáři zvláště vynikal páter Antonín Koniáš (1691–1760), jehož misijní působení, zahájené kolem roku 1720, pokračovalo i během vlády Marie Terezie do roku 1759.

Zároveň to bylo období církevního tmářství, kdy nejen mnozí představitelé katolického kléru a šlechty, ale i poddaný lid věřili v existenci čarodějnictví, vampyrismu a dalších pověr a předsudků. S těmito pozůstatky středověkého způsobu myšlení se později Marie Terezie musela vyrovnávat, což se například promítlo i do soudních a dalších reforem, které v rakouské monarchii prosadila.

Čechy (včetně Prahy) byly až do roku 1740 vídeňskou vládou přezírány, i když vedle Slezska tvořily významnou hospodářskou základnu habsburské říše, a to nejen vysokými daňovými odvody, ale rovněž postupným zaváděním manufakturní výroby i jiných podnikatelských aktivit české šlechty a měšťanstva. Politický význam Prahy a českých zemí se po roce 1740 ve válkách

o habsburské dědictví dostal opět do popředí, neboť bylo zřejmé, že vítěz, jenž by ovládl Prahu, si zároveň mohl zajistit i vládu nad Českým královstvím.

V roce 1741 se to podařilo bavorskému kurfiřtovi Karlu Albrechtovi, kterého část českých stavů prohlásila českým králem. Byl to však jen dočasný úspěch, po roce se vojska bavorského kurfiřta, tvořená především francouzskými žoldnéři, dala z Prahy i Čech na ústup před rakouskou armádou, kterou sem Marie Terezie vyslala s cílem očistit zemi od bavorsko-francouzské okupace. Na jaře roku 1743 pak byla v Praze korunována za českou královnu.

Dodnes je obdivuhodné, jak dokázala vojenskými i diplomatickými aktivitami úspěšně bránit habsburskou monarchii před rozvratem, který jí především v počátcích vlády hrozil. Později toto své státnické umění ještě několikrát zopakovala, zejména v případech expanzivních vpádů vojsk již zmiňovaného pruského krále Fridricha II. Tím okolnímu světu nejen dokázala, že je silnou panovnickou osobností, ale že si i v kritických okamžicích ohrožení umí zachovat rozvahu a chladnokrevnost. Krok za krokem tak vyrůstala v respektovanou vladařku, jejíž hlavní přednost spočívala v tom, že předem dokázala odhadnout své možnosti.

Do jaké míry byla v českých zemích oblíbená, je dodnes sporné, vždyť během její vlády se Čechy, Morava a Slezsko několikrát změnilo v důležité válečné bojiště. V roce 1743 se v pražském Svatovítském chrámu sice nechala korunovat za českou královnu,

ale poté českou metropoli krátce navštívila až v souvislosti s vojenskými manévry v roce 1754, což také bylo naposledy. O další návštěvě Čech ještě uvažovala v roce 1765, nicméně nečekaná smrt jejího manžela Františka Štěpána Lotrinského tento plán zhatila.

Rakousko-pruské války jistě pro českou šlechtu znamenaly velké výdaje a pro poddaný lid nepřijemné vojenské odvody a bídu, spojenou s tíživými robotami. Zároveň byla do škol povinně zavedena němčina, což zapříčinilo odnárodňování určité části tehdejší české společnosti.

Všechny tyto kroky, byť v českém prostředí nepopulární, je však třeba vnímat v mnohem širších dobových souvislostech, neboť měly svůj opodstatněný a logicky zdůvodnitelný význam vycházející z utilitární koncepce jednotného rakouského státu, kterou Marie Terezie a její syn a pozdější spoluvladař Josef II. prosazovali.

Dnes není mezi historiky pochyb o tom, že reformy této habsburské panovnice položily základy novodobého Rakouska. Její vláda vůči Českému království, tvořícímu součást dědičných zemí habsburské monarchie, nebyla příliš příznivá, přesto se právě tereziánskými reformami dotkla českých zemí naprosto zásadním a z pohledu nadcházejícího vývoje pozitivním způsobem.

Už jen to, že se děti poddaných měly povinně učit číst, psát a počítat, byl počín, který do budoucna výrazně snižoval počty negramotných obyvatel na zaostalém venkově. Její reformy vyš-

šího školství byly navíc zaměřeny na výchovu a vzdělávání odborníků nejrůznějších průmyslových a vědních oborů, což do budoucna znásobovalo počty vzdělané inteligence.

Na druhou stranu není třeba dopady těchto reformních kroků Marie Terezie na tehdejší společnost přeceňovat, protože se dotýkaly především její bohatší části. K aktivnímu reformnímu průlomů došlo až za vlády jejího syna Josefa II. (vládl 1780–1790), který svými důležitými panovnickými výnosy (například patentem o zrušení nevolnictví a tolerančním patentem) otevřel cestu k českému národnímu obrození. Josef II. tak dokončil velké dílo Marie Terezie v duchu osvíceného absolutismu, s nímž se už jako spoluvládce své matky plně ztotožňoval. Panovnice však synovo reformní nadšení považovala za příliš extrémní a unáhlené, což na sklonku jejího života vedlo k jejich vzájemným sporům.

Během dvaceti let (1736–1756) byla Marie Terezie celkem šestnáctkrát těhotná, a přitom musela plnit své státnické povinnosti. Už tento fakt budí úctu a je svědectvím výjimečnosti její osobnosti. Své děti nikdy nezanedbávala, a i když byla nucena řešit i velice složité politické problémy, dbala na jejich dobrou výchovu a kvalitní vzdělávání. Jistě k tomu přispělo i to, že se provdala za muže, kterého hluboce milovala, což bylo v té době cosi naprosto unikátního. Její manžel, lotrinský vévoda František Štěpán, jí byl důležitou oporou a po jeho smrti v roce 1765 už zůstala až do konce svého života vdovou.

Marie Terezie bývá někdy řazena mezi tzv. osvícené panovníky, ale její „osvícenost“ nepramenila z novátorské francouzské

filozofie, jak by se mohlo na první pohled zdát. Sama totiž považovala ideologii francouzských osvícenců pro rakouskou monarchii za příliš nebezpečnou, podle jejího přesvědčení podřývali svými kritickými postoji k církvi a panovnickému absolutismu základy křesťanské společnosti. Pokud s některými jejich názory souhlasila, bylo to jen tehdy, když nebyly v rozporu s jejím vlastním reformním pragmatismem, který lze spíše charakterizovat jako osvícený konzervatismus.

Arcivévodkyně rakouská, královna česká i uherská a manželka císaře Svaté říše římské Marie Terezie stála v čele habsburské monarchie dlouhých čtyřicet let a vždy za všech okolností hájila především zájmy habsburské dynastie. Jinak to ani být nemohlo, zachování rodového dědictví patřilo ke stěžejním cílům politiky i u jiných panovníků a Habsburkové patřili mezi nejstarší vládařskou dynastii v Evropě. Tato okolnost jistě byla i velkou motivací k tomu, aby Marie Terezie ke své vládě přistupovala s příkladnou odpovědností. Svým nástupcům jednou chtěla předat silný a prosperující stát, jenž by se stal významnou evropskou mocností. A to se jí také do velké míry podařilo.

V tomto svém úsilí ovšem nebyla sama a její důležitou devízou bylo určitě to, že se dokázala obklopovat vzdělanými lidmi, kteří se stali jejími rádci a jimž plně důvěřovala. Jedno z tajemství jejích panovnických úspěchů spočívalo v tom, že dokázala naslouchat svým rádcům, řídit se jejich názory, i když si konečná rozhodnutí vyhrazovala pro sebe. Předností Marie Terezie byla i jistá opatrnost, spočívající v pečlivém zvažování prospěšnosti

vlastních rozhodnutí pro zlepšení chodu celé monarchie i její hospodářské a politické stability, neustále narušované válkami, které však z pohledu Rakouska byly válkami obrannými – ať šlo o Turky, nebo o pruské agrese, jimž byla nucena čelit.

Ale v pozadí toho všeho stála Marie Terezie i jako žena a člověk se svými klady a zápory, radostmi a strastmi, obavami i vizemi tvořícími její vnitřní svět, v němž se jako odchovankyně barokní epochy pohybovala, což ovlivňovalo i způsob jejího myšlení.

Tím se do popředí dostává otázka, jaká vlastně Marie Terezie byla, čím se ve svém konání řídila a jaké hodnoty vyznávala. Zde před námi najednou vyvstává poměrně složitá osobnost, v mnohém i rozporuplná a nesoucí břímě moci, která ji zavazovala i svazovala.

V Mariině životě, naplněném mnohonásobným mateřstvím, byly okamžiky obav, nadějí, triumfů i zklamání, okamžiky veselí i smutku, váhání i rozhodných činů. To vše ji činilo před jejím nejbližším okolím velice lidskou, a navíc dlouho i charismatickou osobností.

Historici dobu vlády Marie Terezie dodnes považují za přelomové období, kdy rakouská monarchie v mnoha směrech nastoupila cestu k překonání duchovního tmářství a dalších přežitků hluboké minulosti, jež byly pozůstatkem středověké stavovské soustavy, projevující se od první poloviny 18. století kontraproduktivně i zpátečnický, což mělo za následek postupující rozklad celé habsburské říše.

Marie Terezie ovšem tento úpadek zastavila a položila základy modernizované říše, která se o pár desítek let později stala výraznou mocensko-politickou silou Evropy. Tato panovnice upevnila autoritu Habsburků ve chvíli, kdy hrozilo její vážné oslabení.

Pozdější česká historiografie k ní však většinou zaujímala jiné postoje a mnohem pozitivněji hodnotila vladařský přínos jejího syna a nástupce Josefa II. Proč tomu tak bylo a zda byla tato ambivalence oprávněná a objektivní, na to se snaží tato kniha rovněž nalézt odpověď. V čem byla Marie Terezie výjimečná a v čem naopak zaostávala za očekáváním lidu, jemuž vládla? Jaká tajemství jejího života zůstávají neobjasněná nebo nepochopená? A je pozdější mýtus o „zlatém věku“ habsburské monarchie za jejího panování odrazem skutečnosti, nebo šlo jen o uměle vytvářenou gloriolu, spojenou s kultem její osoby?

V hledání odpovědí na tyto a mnohé další otázky, související s Mariinou vládou, je možná skryto něco, co se dosud nepodařilo plně pochopit a správně zhodnotit. Není divu, vždyť nás od ní dělí propast tří století a dobové dokumenty i další písemnosti, které se z jejích časů dochovaly, neobsahují zdaleka vše, co bychom si o této panovnici přáli vědět.

To ale neznamená, že toho o Marii Terezii víme málo, v jejím případě je to spíše naopak. Přesto je však pro literáty a historiky stále výzvou. Už jen proto, že se sama na sklonku života zmítala v pochybnostech, zda toho pro svůj stát udělala hodně nebo málo a zda byla pro své národy tím, čím vždy chtěla být – tedy dobrou matkou. Pravdou je, že ne vždy se jí to dařilo, o čemž

svědčí vzpoury poddaných v Uhrách nebo v Čechách, které přikázala tvrdě potlačit vojskem. Tyto vzpoury však nebyly namířeny proti její osobě, nýbrž především proti zvlí vrchnosti, která byla na svých panstvích často téměř neomezeným vládcem. Proto se vrchnostenské pravomoci snažila svými reformami omezit, aby zabránila alespoň těm nejhorším excesům majitelů panství a jejich úředníků vůči poddaným.

Poodhrnout závoj minulosti tak vzdálené je vždy velkým dobrodružstvím a nikdy nevíte, co vás čeká. Dokonce i když je člověk přesvědčen, že ho už nic nemůže překvapit, mnohdy zjistí, že takový předpoklad bývá mylný.

Když jsem tuto knihu začal psát, brzy jsem pochopil, že Marie Terezie byla živel nabitý mocnou energií, že se rozhodla změnit alespoň ten kus světa, který po svých předcích zdělila. A dokázala to dělat s bravurou sobě vlastní i s pevným úsilím, plynoucím z hlubokého přesvědčení, že k tomu byla podivným řízením osudu vyvolena.

Nicméně ne vždy byla úspěšná a nastaly i chvíle, kdy propadala obavám a depresím. To se pak obracela k Bohu, byla totiž hluboce věřící katolička, a po manželově smrti se u ní dokonce projevovaly sklony k bigotnosti. Když se o samotě modlila, byly to možná jediné okamžiky, kdy se mohla oddávat nerušenému rozjímání, oddělena od všeho světského ruchu i povinností, jež patřily k jejímu panovnickému osudu.

Tento úděl nese pečeť jisté nevyrovnanosti, neboť i ona se s přibývajícimi lety měnila – povahově i fyzicky. Proto odpověď na

otázku, jaká vlastně Marie Terezie byla, není vůbec jednoduchá a pro mnohé současníky zůstává i nadále ženou v jistých ohledech tajemnou.

Nezbývá než se pokusit proniknout za oponu vzdáleného času a tam tuto odpověď hledat. Možná bude mnohoznačná a zřejmě i komplikovaná. Ale tak už to u slavných a významných osobností historie bývá.

Kapitola 1.

Preludia mládí

Narození druhého potomka v květnu roku 1717 očekával císař Svaté říše římské národa německého Karel VI. (1685–1740) s velkými nadějemi. V listopadu 1716 totiž zemřel jeho půlroční prvorozený syn Leopold a habsburská monarchie byla opět bez následníka trůnu. Karlův zesnulý bratr a předchůdce, císař Josef I. (1678–1711), po sobě zanechal jen dvě dcery a po smrti malého Leopolda Habsburkům znovu hrozilo, že jejich rod vymře po meči. Ale Karlovi VI. bylo teprve jedenatřicet let a šance, že se mu narodí nový mužský dědic, stále přetrvávala.

Uvědomělý císař ovšem nehodlal nic ponechat náhodě a už v roce 1713 – tedy ještě než zplodil svého prvního potomka – prozřetelně vydal nový nástupnický řád, který měnil dosud platná ustanovení o následnictví v habsburském rodě. Původní následnická práva byla v habsburské monarchii dědičná a přecházela

vždy z otce na nejstaršího syna podle zásad primogenitury (prvorozenosti).

Rok vydání nových zásad zřejmě nebyl náhodný. Tehdy totiž habsburskou monarchii zasáhla morová epidemie, která se citelně dotkla i Prahy, kde této strašlivé chorobě podlehla šestina jejích obyvatel. Císaře možné následky této epidemie vyděsily, a proto neprodleně začal řešit nástupnickou otázku. Napadlo ho,

Císař Svaté říše římské národa německého Karel VI. v novém dokumentu o nástupnictví, zvaném Pragmatická sankce, učinil možnými dědici rakouského trůnu i ženské potomky Habsburků. Aniž to tehdy tušil, předurčil svou později narozenou dceru Marii Terezií k vládě nad rakouskou monarchií.

že i on by mohl nečekaně skonat a rakouská monarchie, jež dosud byla bez mužských potomků, by se vzhledem k faktu, že ženy z habsburského rodu žádná nástupnická práva neměly, stala kořistí jiných panovníků.

Z tohoto důvodu nový nástupnický řád Karla VI., který vešel do dějin pod názvem pragmatická sankce, původní ustanovení o nástupnictví podstatným způsobem změnil a rozšiřoval. Podle této novely se dědická práva Habsburků měla do budoucna týkat i ženských potomků, kde opět platil princip primogenitury.

Karel VI. povolal své ministry i členy tajné rady, jež byla nejvyš-

ším poradním orgánem panovníka, a oznámil jim svou vůli. V případě jeho smrti bez mužských potomků měly být veškeré dědické nároky přeneseny v přímé vladařské linii na jeho manželské dcery, v druhé linii pak na dcery jeho zesnulého bratra Josefa I. a ve třetí linii na dcery jeho otce Leopolda I. – tedy Karlovy sestry –, a to vždy na nejstarší z nich.

Tato ustanovení však byla platná jen pro rakouskou monarchii, neboť nástupnický řád císařů Svaté říše římské národa německého z dědických práv ženy striktně vylučoval a v německé říši nebyla žádná vůle ho měnit. Titul a trůn římskoněmeckých panovníků navíc nebyl dědičný a volba římskoněmeckých králů a císařů podléhala jiným pravidlům (volbě říšskými kurfiřty) bez ohledu na to, že Habsburkové byli vládci Svaté říše římské národa německého nepřetržitě už od roku 1440.

Pozdějším prosazením pragmatické sankce sledoval Karel VI. jediný cíl – zajistit do budoucna vladařské postavení Habsburků v dědičných zemích a zachovat celistvost a nedělitelnost rakouské monarchie, jejíž jádro tvořily rakouské země, České království a Uhry. Vydání pragmatické sankce ještě v době, kdy byl Karel VI. bezdětný, svědčí o tom, že šlo z jeho strany jen o preventivní opatření, které s budoucí panovnicí Marií Terezií nemělo vůbec nic společného.

Stavovské sněmy jednotlivých zemí habsburské monarchie nový nástupnický řád během let 1720–1722 přijaly bez potíží, neboť mimořádného významu nabyla pragmatická sankce, až když

začínalo být jasné, že se Karel VI. už mužského potomka nedočká.

Císařovo očekávání, že se mu v květnu roku 1717 narodí nový dědic habsburského trůnu, se totiž nesplnilo. Místo syna na svět přišlo děvče, které dostalo jméno Marie Terezie.

Zklamání nad narozením dcery brzy pominulo, neboť Karlova manželka Alžběta Kristýna Brunšvicko-Wolfenbüttelská (1691–1750) po necelém roce opět otěhotněla. V září roku 1718 se však narodila další dcera Marie Anna (1718–1744).

Na dalšího potomka musel Karel VI. čekat dlouhých šest let. Jeho ženě bylo přes třicet, když v roce 1724 porodila holčičku Marii Amálii. Ta se dospělosti nedočkala. Zemřela v pouhých šesti letech.

Císařovnu velice rmoutilo, že rodí samé dcery, a dělala vše pro to, aby znovu otěhotněla. Jenže veškeré úsilí bylo marné, byt se snažila o nejrozmanitější léčebné kúry, které by jí pomohly. Na radu jakéhosi šarlatána jistý čas dokonce pila i hodně vína, až hrozilo nebezpečí, že se z ní stane notorická alkoholička.

Po smrti nejmladší dcerky Marie Amálie se císařovna v roce 1732 rozhodla situaci radikálně řešit. Lékaři jí doporučili pobyt v Karlových Varech, protože měli podezření, že jí po čtvrtém porodu hrozí trvalá neplodnost. Ovšem ani lázeňská léčba nepomohla a Alžběta Kristýna do požehnaného stavu již nepřišla.

Marie Terezie mezitím vyrostla v překrásnou patnáctiletou modrookou dívku se světlými, zlatavými kadeřemi a souměrnou postavou a stala se ozdobou vídeňského dvora. Ovládala

Letní sídlo Habsburků Schönbrunn se později stalo oblíbeným místem pobytu Marie Terezie, která pokračovala v jeho dostavbách a výzdobách interiérů.

latinu, obstojně i francouzštinu, italštinu a španělštinu. Německy hovořila se zvláštním vídeňským dialektem, i když trochu zaostávala v gramatice. Projevovala muzikální talent, hudba a tanec byly důležitými součástmi její výuky a tyto dva umělecké obory po celý život preferovala. Obdivovala také italskou operu i divadlo a sama uměla velice obstojně zpívat.

Rovněž náboženství v její výchově hrálo důležitou roli, neboť být dobrou a zbožnou křesťankou se u vídeňského dvora považovalo za samozřejmé. Výukou byli pověřeni jezuité, jejichž mocný církevní řád (Tovaryšstvo Ježíšovo) byl v té době považován za důležitou oporu trůnu i rakouské říše. Jezuité učili Marii Terezii nejen základům teologie, ale i latině a historii. Od nich se naučila uctívat mariánský kult a k Panně Marii se v těžkých chvílích ve svých modlitbách uchýlovala po celý zbytek života.

Jezuitská výchova se u ní projevila i jinak. Přestože byla její matka původně protestantka, která však před svatbou konvertovala ke katolicismu, Karel VI. byl vůči jinověrcům dost intole-

rantní. V roce 1717 vydal patent, kde příkazoval tvrdé a nekompromisní pronásledování všech osob nekatolického křesťanského vyznání. Tresty vůči nekatolíkům, kteří by sloužili zakázané mše, císař ještě více zostřil nařízením z roku 1725. Provinilcům nejprve hrozily galeje, pak nucené vyhnanství a odsouzenec, jenž by se snad z exilu do habsburské monarchie vrátil, měl být automaticky ztrestán na hrdle. Za přechovávání kacířských spisů pak nekatolíkům hrozilo zbičování a dlouhé žalářování, protestantským kazatelům těžký žalář nebo trest smrti. Pokud by ve vězení zemřeli, měla být jejich těla zahrabána pod nejbližší šibenicí.

Také Marie Terezie pociťovala k vyznavačům nekatolické víry odpor, ač s přibývajícím věkem tyto nesmiřitelné postoje přece jen částečně zrevidovala. Snad k tomu přispěl i vliv jejího syna a spoluvladaře Josefa II., který věroučné otázky nikdy nepřeceňoval, měl smysl pro náboženskou toleranci a ve svém konání se řídil především racionálními pohnutkami.

Když Marii Terezii bylo jedenáct let, stala se její guvernankou hraběnka Marie Karolína Fuchsová (1681–1754), k níž mladá princezna velice přilnula. Hraběnka svou svěřenkyni učila španělské dvorské etiketě i některým cizím jazykům a byla jí dlouholetou pomocnicí a rádkyní.

Karel VI. od svých dcer dodržování španělské etikety striktně vyžadoval. Počátkem 18. století byl totiž španělským králem, i když se po válkách o dědictví po vymřelé španělské větvi Habsburků musel tohoto trůnu nakonec vzdát ve prospěch francouzských Bourbonů.

Vzájemně vřelý vztah mezi hraběnkou Fuchsovou a Marií Terezií přetrvával i v době, kdy už mladá rakouská arcivévodkyně nastoupila na trůn. Svou věrnou společnici pak povýšila na vrchní dvorní dámu a hraběnka ji doprovázela i na cestách. Stala se nejbližší důvěrnicí své paní a bylo na ni vždy spolehnutí.

Za věrné služby se hraběnce Fuchsové dostalo i posmrtné odměny. Na příkaz Marie Terezie ji pohřbili do kapucínské krypty – hrobky, která byla místem posledního odpočinku habsburských panovníků a členů jejich rodin. Pro její věrnou důvěrnici to byla obrovská pocta.

Marii Terezii bylo teprve šest let, když se společně se svou sestrou Marií Annou setkaly na vídeňském dvoře s Františkem Štěpánem (1708–1765), synem lotrinského vévody Leopolda Josefa. Lotrinští vévodové byli odjakživa spojenci Habsburků a jejich vojenské oddíly v roce 1683 pomáhaly u obležené Vídně porazit Turky.

Leopold Josef Lotrinský vždy toužil po spojení s habsburským rodem, uskutečnit je doufal sňatkem princezny Marie Terezie a jednoho ze svých synů. Leopold Klemens Karel však zemřel na černé neštovice (i vévodovi dva nejstarší synové již dříve podlehlí stejné chorobě), naživu zůstal už jen František Štěpán.

Když ve věku patnácti let dorazil do Vídně, byl to velice zdvořilý chlapec příjemného zevnějšku, který se dokázal císaři i jeho rodině brzy zalíbit. Byl dobrým jezdcem a doprovázel Karla VI. na honech, jež se staly oblíbenou zábavou tohoto panovníka. František Štěpán v duchu tehdejší dvorské etikety žil odděleně

od obou císařových dcer, a pokud se s nimi občas vídával, choval se k nim s příkladným šarmem a galantností.

Karel VI. ještě nebyl rozhodnut, zda se právě František Štěpán stane manželem Marie Terezie. Císař volbu ženicha pro svou nejstarší dceru nechtěl uspěchat, i když si mladého lotrinského vévodu velice oblíbil – nahrazoval mu syna, kterého se nedočkal.

V roce 1729 Leopold Josef zemřel a dvacetiletý František Štěpán se musel do Lotrinska vrátit, aby se tam po otci ujal moci. V jeho vlasti ovšem vládly zcela jiné poměry a zvyklosti než ve Vídni a František Štěpán si na tuto změnu nemohl dlouho zvyknout. Jeho poddaní v něm viděli poněmčeného vladaře, který sice mluvil jejich řečí, ale lotrinské zvyky a tradice příliš nedodržoval. Zajímavé je, že Vídeňané v něm zase spatřovali „francouzského cizáka“, a ani oni ho neměli v oblibě, takže to měl těžké na obou stranách.

František Štěpán Lotrinský byl životní láskou Marie Terezie. Po jeho smrti v roce 1765 už nikdy neodložila vdovský šat.

Marie Terezie, které bylo teprve jedenáct let, však na šarmantního lotrinského vévodu nemohla zapomenout. Jak později sama přiznala, byla do něho už dávno zamilovaná, a také on v ní viděl svou budoucí nevěstu. Z této vzájemné náklonnosti mezi nimi později skutečně vzklíčila hluboká láska.

Bohužel, kontakt Marie Terezie s Františkem Štěpánem byl po jeho odjezdu z Vídně nemožný, neboť španělská etiketa mezi nimi zakazovala jakoukoli korespondenci. To bylo pro Františka Štěpána velice nepříjemné období a šířily ho obavy, že se na něho ve Vídni zapomene.

Nicméně opak byl pravdou. Císař mu dokonce poslal dopis, v němž se o něm vyjadřoval jako o milovaném synovi, kterého snad bude moci opět ve Vídni přivítat. Nebylo pochyb o tom, že je mu Karel VI. nakloněn, což se mimo jiné projevilo i tím, že svou starší dceru, která na svého vyvoleného nepřestávala myslet, v její zamilovanosti podporoval – když Marie Terezie slavila třináctiny, daroval jí obrázek s vévodovým portrétem. Od této chvíle se na vídeňském dvoře šušovalo, že je císař o princeznině ženichovi už rozhodnut, a stejné sympatie k mladému lotrinskému vévodovi chovala i císařovna Alžběta Kristýna.

Jenže v roce 1733 se situace zkomplikovala. V Polsku zemřel král August II. Silný a na uprázdněný trůn část polské šlechty, podporovaná Francií, prosadila Stanislava Leszczyňského, jenž byl tchánem francouzského panovníka Ludvíka XV. Rakousko společně s Ruskem proti této kandidatuře protestovalo, neboť obě země se obávaly, že by tím mocenský vliv Francie v Evropě neúměrně vzrostl.

Jako protikandidáta na polský trůn Rakousko nabídlo saského kurfiřta Augusta Poniatowského, a když do Polska vtrhla spojená rakouská, ruská a saská vojska, Francie Rakousku vyhlásila válku, která se protáhla na příští dva roky. Stanislav Leszczyňský

se nakonec musel z Polska stáhnout a na trůn dosedl saský kurfiřt.

V roce 1735 Francie nabídla Rakousku mír, ale kladla si jednu zásadní podmínku. Za to, že se Stanislav Leszczyňský vzdá nároků na polskou korunu, Francie požadovala jako kompenzaci odstoupení Lotrinska, které chtěla dostat pod svůj mocenský vliv s tím, že tam vládu převezme právě Stanislav Leszczyňský. Francie se zároveň zavazovala, že pokud Karel VI. přijme tuto podmínku, francouzský panovník Ludvík XV. uzná pragmatickou sankci a novelizaci habsburského nástupnického řádu bude plně respektovat.

Císař Karel VI. chtěl navrhované řešení konfliktu s Francií přijmout, ale nyní před ním stál ožehavý úkol – přimět Františka Štěpána Lotrinského, aby se svého vévodství dobrovolně vzdal. Na oplátku mu Karel VI. slíbil velkovévodství toskánské, jehož poslední a bezdětný vladař Gian Gastone Medicejský byl těžce nemocný a po jeho smrti mělo Toskánsko připadnout Habsburkům.

Ve hře však bylo ještě něco. Císař Františku Štěpánovi zároveň garantoval, že pokud se Lotrinska vzdá, může se konečně oženit s Marií Terezií. Bylo jí už osmnáct let a sama si nepřála nic jiného, než se stát ženou muže, kterého až nekriticky obdivovala a milovala.

Politické kalkulace a sňatková diplomacie šla u Habsburků vždy ruku v ruce a František Štěpán neměl příliš na vybranou, pokud nechtěl riskovat roztržku s císařem a dostat se do ne-

žádoucí izolace. Jeho matka ho sice nabádala, aby se Lotrinska za žádnou cenu nevzdával, neboť pak se už stane jen vazalem Habsburků, ale mladý muž na její radu nedbal a rozhodl se vzniklou situací vyřešit tak, jak Karel VI. navrhoval.

Za léta, po která se František Štěpán s Marií Terezií neviděli, vyrostla habsburská princezna v krásnou ženu s vysokou štíhlou postavou, bílou pletí, oválným obličejem a jemnou tváří, lemovanou světlými vlasy. O jejím osudu však rozhodoval hlavně její otec, jenž z nejrůznějších důvodů – včetně politických – odmítl řadu Mariiných nápadníků. Mezi nimi byl i don Carlos z rodu španělských Bourbonů, portugalský princ Emanuel nebo synové bavorského a saského kurfiřta.

Konečná volba padla na Františka Štěpána, přičemž císař jistě přihlížel i k tomu, že do něho Marie Terezie byla zamilovaná. V neposlední řadě sehrálo důležitou roli i to, že Karel VI. projevoval vůči budoucímu zeti takřka otcovské city, jelikož si ho oblíbil tak, jako by to byl jeho syn.

V lednu 1736 se konaly zasnuby a 12. února téhož roku se ve Vídni slavil sňatek. Snoubence oddával ve dvorním augustiniánském kostele papežský nuncius Dominik Passionei, což vyvolalo menší skandál. Tehdejší vídeňský arcibiskup kardinál Kollonitsch nesl s velkou nelibostí, že císař dal přednost papežskému nunciiovi. Kollonitsch totiž v roce 1717 Marii Terezii křtil, a že ji nyní nemohl oddat, považoval bezmála za urážku. Svatebního obřadu se tedy „ze zdravotních důvodů“ nezúčastnil, a dokonce odjel z Vídně.

Přestože si Marie Terezie brala Františka Štěpána především z lásky, nevyhnuli se ani těsně před svatbou politice. Oba museli císaři slíbit, že v případě, že by se mu přece jen zázrakem ještě narodil syn, nebudou si Marie Terezie ani její manžel činit žádné nároky na rakouský trůn a uznají císařova syna za právoplatného následníka. Také v případě, že by se z jejich manželství nenarodil mužský potomek a mladší sestra Marie Terezie by ho naopak měla, museli přísahat, že následnická práva za takové situace přejdou na syna Marie Amálie. To byly podmínky, k nimž se Marie Terezie a František Štěpán museli před svatbou císaři zavázat, a pak už jejich sňatku nestálo nic v cestě.

Nevěsta zářila štěstím, i když Vídeňané z jejího ženicha příliš nadšení nebyli. Pro ně byl poloviční Francouz – mluvil francouzsky a němčině zatím příliš nerozuměl. Na svatební obřad nepřišla ani Alžběta Charlotta, matka Františka Štěpána, která se na syna hněvala, že se kvůli sňatku s habsburskou princeznou tak lehce vzdal rodného Lotrinska. Neustále mu předhazovala, že kdyby s ním zůstala Marie Terezie bezdětná, on by se stal jen podřadným členem rakouského dvora. Když se její obavy později ukázaly být liché, přece jen se s rakouskou snachou smířila a jejich vztahy se zlepšily.

Císař Karel VI. hned po svatbě jmenoval zetě členem svého nejdůležitějšího poradního sboru – tajné rady. Když pak v roce 1737 došlo v Uhrách k další válce s Turky, stal se František Štěpán uherským místodržícím i vrchním velitelem tamních císařských vojsk.

Příliš dlouho tam však nepobyl. Neměl žádné vojevůdcovské zkušenosti a rakouští generálové na něho pohlíželi s despektem. Místo aby se oni podřizovali jemu, byl František Štěpán nucen podřizovat se jim.

V červenci roku 1737 ve Florencii zemřel poslední medicejský velkovévoda toskánský Gian Gastone a František Štěpán se měl stát podle již dříve uzavřené dohody jeho nástupcem. Ale císař zatím s jeho odvoláním z Uher váhal. Marii Terezií se totiž ve stejné době narodilo první dítě, dcera Marie Alžběta, což její i manželův odjezd do Florencie komplikovalo.

Válka v Uhrách se pro rakouská vojska nevyvíjela dobře, a když se v roce 1738 Marii Terezií narodila další dcera, Marie Anna, císař Františku Štěpánovi přikázal, aby se z Uher vrátil – uznal, že než aby jeho zeť prohrával další bitvy, je mnohem důležitější, aby se konečně s Marií Terezií ujal vlády v Toskánsku.

Jejich dvě malé dcery měly zůstat ve Vídni v péči chův a v provincii roku 1738 se novopečený velkovévoda toskánský se svou ženou vydal na cestu do Itálie, zatímco ve Vídni kolovaly klepy o tom, že císař Františka Štěpána z Uher povolal zpět kvůli jeho neschopnosti vést rakouskou armádu.

Pro Marii Terezií byl únik z Vídně možná vítanou změnou, ale z vyhlídek, že by měla zůstat v Toskánsku déle, příliš nadšená nebyla. Františka Štěpána doprovázel i jeho bratr Karel Lotrinský a další lotrinští šlechtici, nemluvě o početném služebnictvu.

Ve Florencii, kam dorazili v lednu roku 1739, na ně čekalo velkolepé uvítání. Florentáné byli zvědaví především na Marii Terezií,

o jejíž kráse už slyšeli, a nová velkovévodkyně na ně udělala dojem. Nešetřila úsměvy a přívětivosti a zdálo se, že ji zájem o její osobu velice těší. Také okázalé oslavy na náměstí před bazilikou sv. Kříže, které byly na její i manželovu počest uspořádány, svědčily o tom, že se tu nový panovnický pár těší velké pozornosti.

Už po čtyřech měsících nicméně přišel od císaře z Vídně příkaz, aby se František Štěpán vrátil zpět a společně se svým bratrem Karlem Lotrinským znovu převzal velení nad císařskou armádou v Uhrách, kde Turci nebezpečně útočili. Jenomže ani nová vojenská mise žádnou podstatnou změnu nepřinesla a císař i jeho dcera si už museli přiznat, že František Štěpán prostě není typ úspěšného vojevůdce. Navíc se ukázalo, že Marie Terezie je zase těhotná, a císař očekával, že mu konečně dá vnuka a budoucího dědice rakouského trůnu.

Začínal rok 1740, rok nadějí, že konečně přijde na svět habsburský princ, ale 12. ledna Marie Terezie opět porodila dceru – Marii Charlottu Karolínu. Bylo to velké zklamání, ani její třetí dítě císařova očekávání nenaplnilo.

Rok 1740 tedy začal pro Marii Terezii rozčarováním, a to nevěděla, co zlého jí ještě přinese a že se toto údobí stane důležitým mezníkem jejího dosavadního života. Na počátku léta 1740 následovala další rána, když jí zemřela prvorozená dcera Marie Alžběta. Tuto ztrátu jí vynahradilo další těhotenství a nová naděje, že tentokrát už snad bude mít syna.